

УДК 639.1.053

Проф. А.І. Гузій¹, д-р с.-г. наук;

доц. В.П. Власюк¹, канд. с.-г. наук; директор О.В. Тарасевич², канд. с.-г. наук

ТЕРИТОРІАЛЬНА ДИНАМІКА ТА СТРУКТУРА МИСЛИВСЬКИХ УГІДЬ ЯК УМОВ ПРОЖИВАННЯ МИСЛИВСЬКИХ ТВАРИН ЖИТОМИРЩИНИ

Проведено аналіз структури мисливських угідь, їх територіальної динаміки в умовах Житомирщини. Обґрунтовано доцільність поділу зони Центрального Полісся на дві смуги: північну та південну. Встановлено, що за площею тип мисливських угідь "хвойний ліс" у державних лісових і лісомисливських підприємствах області із 53,0 % у північних районах Полісся зменшується до 14,6 – у районах Лісостепової зони, а "листяний ліс", навпаки, з 18,8 зростає до 71,8 % відповідно. У мисливських угіддях Українського товариства мисливців і рибалок, з домінуванням сільськогосподарських культур, частка типу мисливських угідь "орні землі" із 39,1 % площі у північній смузі Полісся зростає до 78,9 % – у Лісостеповій частині області. Запропоновано налагодити проведення моніторингових досліджень за зміною структури мисливських угідь та їх впливу на видовий склад та чисельність мисливських тварин.

Ключові слова: мисливські угіддя, тип мисливських угідь, підтип мисливських угідь, вид мисливських угідь, лісистість, мисливські тварини.

Вступ. Видовий склад та чисельність мисливських та інших видів тварин головним чином визначають кормові і захисні умови їх проживання, якість яких обумовлена здебільшого структурою рослинного покриву. Своєю чергою, остання формується під впливом природно-кліматичних умов. З точки зору фізико-географічного районування, північні райони Житомирської обл. відносять до складу Центрального Полісся, а південні – до Лісостепової зони. Центральне Полісся, у межах Житомирської області, логічно розділити на північну та південну смуги. Такий поділ розглядуваного регіону є цілком логічним, проведений з урахуванням кліматичних умов, геоботанічного районування загалом [4]. Розглядаючи питання створення та формування лісових культур в умовах Полісся, про доцільність такого розподілу звертає увагу й В.І. Ткачук [9]. Він виділяє три групи районів, кожен з яких має свої особливості:

- 1 група – лісостепові і, частково, перехідні до поліських, фактична лісистість яких, зазвичай, значно менша від оптимальної;
- 2 група – перехідні до поліських і південно-поліських, де спостерігається, залежно від історичного минулого й економічного розвитку району, найбільший діапазон коливання фактичної лісистості;
- 3 група – поліські, із високою фактичною лісистістю, яка, проте, не завжди досягає оптимальної.

Для районів північної смуги Житомирського Полісся характерна низька розораність (15-30 %), висока лісистість (більше 40 %, місцями до 60 %), найвищий рівень заболочення (близько 12 %). У південній смузі Полісся області лісистість зменшується до 10-20 %, тоді як розораність зростає до 50 %, заболоченість становить близько 3 % території. Лісостепова зона Житомирщини характеризується ще вищою розораністю, яка місцями досягає до 90 % і більше, лісистість

¹ Житомирський національний агроекологічний університет;

² Поліський філіал УкрНДЦЛГА, м. Житомир

знижується до 10 % [1, 3, 6, 10]. Зазначені особливості відповідним чином й позначилися на формуванні структури мисливських угідь досліджуваного регіону.

Мисливські угіддя Житомирщини загалом представлені територіями лісомисливських, лісових господарств, господарств Українського товариства мисливців та рибалок (УТМР), Поліського природного заповідника (ППЗ). На цей час частина з них, особливо УТМР, перебуває в оренді підприємців. Під час проведення аналізу мисливських угідь, ці території ми також врахували. Територію ППЗ ми розглядаємо як контрольну ділянку, яку населяють різні види мисливських тварин, на якій проведення полювання заборонено [2, 5]. Незважаючи на це, проведено мисливсько-господарське упорядкування заповідника як території, придатної для проживання мисливських тварин, наведено результати аналізу захисних і кормових умов, якісні характеристики тощо.

У межах північної смуги Поліської зони Житомирської обл. за площею в основному переважають угіддя Олевського, Овруцького і Лугинського державних лісгосподарських підприємств та Овруцької, Олевської, Народницької, Лугинської райрад УТМР, південної – Смільчинського, Малинського, Новоград-Волинського, Житомирського, Баранівського, Коростенського, Словечанського, Коростишівського, Радомишльського Городницького державних лісгосподарських підприємств Малинської, Смільчинської, Новоград-Волинської, Радомишльської, Черняхівської, Володар-Волинської, Червоноармійської, Баранівської, Брусилівської, Коростишівської, Житомирської, Романівської райрад УТМР та Коростенського ТМР, у Лісостеповій зоні області – Бердичівського і Попільнянського державних лісгосподарських підприємств та Попільнянської, Андрушівської, Бердичівської, Чуднівської, Любарської, Ружинської райрад УТМР. Зазначені питання важливо врахувати при проведенні класифікації та бонітування мисливських угідь.

Мета роботи – проведення узагальнень та аналізу структури мисливських угідь мисливських господарств Житомирщини, виявлення їх динамічних тенденцій у напрямку з північних районів області до південних.

Методика досліджень. За основу роботи взято матеріали проведеної авторами класифікації мисливських угідь Житомирщини. Як відомо, класифікацію лісових мисливських угідь проводять на основі матеріалів лісовпорядкування. Їх поділяють на типи, підтипи та види. Критерієм виділення типів мисливських угідь (ТМУ) є склад насаджень. Розрізняють такі їх типи: хвойний ліс, листяний ліс, мішаний ліс. В основу виділення підтипів лісових мисливських угідь покладено вік насаджень. Відповідно, до першого підтипу лісових мисливських угідь відносять незімкнуті лісові культури та молодняки I класу віку, до другого – молодняки II класу віку (жердняки) та середньовікові насадження і третього – пристигаючі, стиглі та перестиглі ліси [7, 8]. Класифікацію мисливських угідь розглядають у проектах організації та розвитку мисливських господарств. Проте матеріали, викладені у цих проектах, потребують уточнень. Детальніше на цьому питанні зупинимось нижче.

Типологічна структура мисливських угідь, особливо лісових, постійно змінюється, що пов'язано із проведенням, головним чином, рубок головного користування, зміною віку насаджень і, як наслідок, зміною підтипу і виду мис-

ливських угідь. Особливо це стосується проведення суцільнолісосічних рубок головного користування. На ділянках, пройдених такими рубками, істотно змінюються кормові і захисні умови. Так, наприклад, фактор освітлення сприяє розвитку трав'яного покриву, чагарникового ярусу тощо, що позитивно позначається на кормовій базі козулі європейської, оленя шляхетного та інших видів, тоді як рубки головного користування у дубових лісах, навпаки, можуть погіршувати кормову базу для кабана дикого тощо. Здійснення таких господарських заходів призводить до істотних змін умов проживання тварин, що визначають їх щільність та чисельність, особливості біотопічного розподілу та інші показники. У зв'язку з цим, ми здійснювали рекогносцирувальні обстеження з метою вияснення змін у структурі мисливських угідь, наведених у проектах організації та розвитку мисливських господарств на час проведення упорядкування. Адже проекти розробляють на 15 років.

Критерії визначення нелісових мисливських угідь взято з "Настанов з упорядкування мисливських угідь" [8], використано й матеріали проектів організації та розвитку мисливських угідь відповідних мисливських господарств. На основі розглянутих методичних підходів ми й проаналізували сучасну структуру мисливських угідь господарств області. Порівняння ТМУ у різних смугах відповідних природно-кліматичних зон дало змогу з'ясувати особливості їх територіальної динаміки з просуванням із північних районів Житомирського Полісся до Лісостепової області.

Результати досліджень їх аналіз. Про структуру мисливських угідь Житомирщини, їх територіальну динаміку, дають уяву матеріали табл.

Табл. Структура мисливських угідь Житомирщини та їх територіальна динаміка

Тип мисливських угідь	Поліська зона								Лісостепова зона			
	Північні райони				Південні райони				лісові і лісомисливські господарства		УТМР	
	лісові і лісомисливські господарства		УТМР		лісові і лісомисливські господарства		УТМР					
	площа		площа		площа		площа		площа		площа	
	га	%	га	%	га	%	га	%	га	%	га	%
Хвойний ліс	56603	53,0	19330	9,5	139812	36,8	75105	8,2	4452	14,6	4528	1,1
Листяний ліс	20002	18,8	22141	10,9	112903	29,7	94355	10,3	21927	71,8	13333	3,1
Змішаний ліс	24475	22,9	6877	3,4	63070	16,6	19754	2,1	2443	8,0	802	0,2
Орні землі	345	0,3	79582	39,1	26978	7,1	529538	57,8	278	0,9	339646	78,9
Луки	1450	1,4	51843	25,4	17886	4,7	146731	16,0	513	1,7	46544	10,8
Інші типи мисливських угідь	3873	3,6	23858	11,7	19404	5,1	51051	5,6	918	3,0	25425	5,9
Всього	106748	100	203631	100	380053	100	916534	100	30531	100	430278	100

Із наведених даних очевидно, що частка ТМУ "хвойний ліс" із 53,0 % у лісових і лісомисливських господарствах північних районів області зменшується до 14,6 – у лісостепових, а угідь УТМР – із 9,5 % – відповідно до 1,1 %. Частка ТМУ "змішаний ліс" із 22,9 % у північних районах Полісся зменшується до 8,0 % – у лісостеповій частині регіону, а в угіддях УТМР – із 3,4 до 0,2 %

відповідно. Інші закономірності виявлені у динаміці структури ТМУ "листяний ліс". Тут навпаки, частка мисливських угідь з 18,8 % на півночі Полісся зростає до 71,8 – у лісостеповій зоні, а угідь УТМР, у цих же районах, – з 10,9 зменшується до 3,1 %. Такі особливості динаміки у структурі мисливських угідь пов'язані із зміною природно-кліматичних умов і формуванням під їх впливом насаджень з домінуванням тих чи інших деревно-чагарникових порід.

Аналізуючи динаміку лісових ТМУ у межах природно-кліматичних зон та смуг, привертає увагу таке. У лісових і лісомисливських господарствах північних районів домінує ТМУ "хвойний ліс" (53,0 %). Друге місце посідає "змішаний ліс" (майже 30 %) і третє – "листяний ліс" (18,8 %). У державних господарствах південних районів Полісся загальна "картина" змінюється. Тут площа ТМУ "хвойний ліс" становить 36,8 % території, "листяний ліс" – 29,7 і "змішаний ліс" – 16,6. Порівняно з північними районами Полісся, істотно зростає частка ТМУ "листяний ліс". Закономірно, що угіддя цього типу за площею домінують у лісостеповій частині зони області (71,8 %). У структурі мисливських угідь УТМР північних і південних районів Полісся переважають листяні ліси (10,9 і 10,3 %). У Лісостеповій зоні за площею частка останніх зменшується до 3 %. Мисливські угіддя УТМР в основному представлені відкритими типами екосистем. Значно менші площі займають лісові насадження. Найчастіше це ліси колишніх колективних господарств (тепер – агропромислового комплексу).

Своєрідні закономірності виявлено й у структурі мисливських угідь відкритих екосистем (орні землі та луки). У державних лісових і лісомисливських господарствах їх частка змінюється у межах 0,3-7,1 % території, що пояснюється незначними площами земель, відведених під сільськогосподарське користування. Іншу закономірність виявлено у структурі відкритих ТМУ УТМР. Тут частка ТМУ "орні землі" із 31,9 % за площею у північних районах Полісся зростає до майже 80 % – у Лісостеповій зоні області. Таку обставину можна пояснити зростанням родючості ґрунту і у зв'язку із цим – значною розораністю територій. Стосовно динаміки лучних угідь, з'ясовано наступне. У структурі мисливських угідь УТМР Житомирщини їх відносна площа із 25,4 % у північних районах Полісся зменшуються до 10,8 – у Лісостеповій зоні. На півночі області переважають бідні, малоприсадатні для ведення сільського господарства, ґрунти. Відповідно, використовувати їх під рілля, для вирощування сільськогосподарських культур, недоцільно. Так само не зовсім доцільно значні площі відводити під луки в умовах Лісостепової зони з багатими ґрунтами, на яких перспективніше вирощувати сільськогосподарські культури.

Висновки. У державних лісових і лісомисливських господарствах північних районів Житомирщини найбільші площі займає ТМУ "хвойний ліс" (53 %), частка якого істотно зменшується у Лісостеповій зоні (14,6 %). Площі ТМУ "листяний ліс" із 18,8 %, навпаки, зростають до 71,8 % відповідно.

ТМУ "орні землі" у державних лісових і лісомисливських підприємствах займає відносно невеликі площі (0,3-7,1 %). У мисливських господарствах УТМР, навпаки, їх частка із 39,1 % зростає майже до 80 %. Площа ТМУ "луки"

у мисливських угіддях УТМР із 25,4 % у північних районах Полісся зменшується до 10,8 – у Лісостеповій зоні області.

Як наслідок інтенсивного ведення лісового господарства Житомирщини, проведення суцільнолісосічних рубок, створення лісових культур, самозаростання колишніх сільськогосподарських земель деревно-чагарниковою рослинністю тощо постійно змінюються умови проживання мисливських (і немисливських) тварин, змінюються якісні показники їх помешкань. У зв'язку з цим, важливо налагодити проведення моніторингових досліджень, пов'язаних із зміною структури ТМУ та їх впливу на чисельність, структуру популяцій мисливських тварин, їх територіальний розподіл й інші показники.

Література

1. Бузун В.О. Організаційно-структурні особливості лісового фонду Поліського краю / В.О. Бузун, В.І. Ткачук // Проблеми екології лісу і лісокористування на Поліссі України. – Житомир. – 2002. – Вип. 3 (9). – С. 13–21.
2. Власюк В.П. Кількісна і якісна оцінка мисливських угідь для зайця-русака (*Lepus europaeus* Pall.) в умовах Житомирщини / В.П. Власюк // Лісове господарство, лісова, паперова і деревообробна промисловість : міжвідомч. наук.-техн. зб. – Львів : Вид-во НЛТУ України. – 2006. – Вип. 31. – С. 258-261.
3. Галич М.А. Ліси Житомирщини, проблеми і шляхи їх вирішення / М.А. Галич // Ліси Житомирщини – проблеми і шляхи вирішення : матер. наук.-практ. конф. – Житомир, 2005. – С. 3-7.
4. Геоботаничне районування Української РСР / відп. ред. А.І. Барбарич. – К. : Вид-во "Наука думка", 1977. – 303 с.
5. Закон України "Про мисливське господарство та полювання" // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 18. – Ст. 20.
6. Іванюк І.Д. Стан і перспективи ведення лісового господарства на Житомирщині / І.Д. Іванюк // Ліси Житомирщини – проблеми і шляхи вирішення : матер. наук.-практ. конф. – Житомир, 2005. – С. 18-21.
7. Кузьян В.А. Охотничья таксация / В.А. Кузьян. – М. : Изд-во "Лесн. пром-сть", – 1979. – 189 с.
8. Настанова з упорядкування мисливських угідь. – К. : Вид-во Держжолісесу України, 2002. – 113 с.
9. Ткачук В.І. Проблеми вирощування сосни звичайної на правобережному Поліссі. – Житомир : Вид-во "Волинь", 2004. – 464 с.
10. Ткачук В.І. Формування породного складу лісів Правобережного Полісся України під впливом антропогенної діяльності / В.І. Ткачук, В.О. Бузун // Проблеми екології лісу і лісокористування на Поліссі України. – Житомир, 2002. – Вип. 3 (9). – С. 31–39.

Гузій А.И., Власюк В.П., Тарасевич А.В. Территориальная динамика и структура охотничьих угодий как условий обитания охотничьих животных Житомирщины

Проведен анализ структуры охотничьих угодий, их территориальной динамики в условиях Житомирщины. Обоснована целесообразность разделения зоны Центрального Полесья на две полосы: северную и южную. Установлено, что по площади тип охотничьих угодий "хвойный лес" в государственных лесных и лесохозяйственных предприятиях области с 53,0 % в северных районах Полесья уменьшается до 14,6 – в районах Лесостепной зоны, а "лиственный лес", наоборот, с 18,8 возрастает до 71,8 % соответственно. В охотничьих угодьях Украинского общества охотников и рыболовов, с доминированием сельскохозяйственных культур, доля типа охотничьих угодий "пахотные земли" с 39,1 % площади в северной полосе Полесья возрастает до 78,9 % – в Лесостепной части области. Предложено наладить проведение мониторинговых исследований по изменению структуры охотничьих угодий и их влияния на видовой состав и численность охотничьих животных.

Ключевые слова: охотничьи угодья, тип охотничьих угодий, подтип охотничьих угодий, вид охотничьих угодий, лесистость, охотничьи животные.

Guzij A.I., Vlasyuk V.P., Tarasevich O.V. The territory dynamics and hunting lands structure as habitat for game animals in the Zhytomyr region

The analysis of hunting lands structure and dynamics of their territories in the Zhytomyr region is done. The expediency of Central woodland zone division into northern and southern belts is substantiated. It is established that "coniferous forest" hunting lands type area in state forest and hunting enterprises ranges from 53,0 % in northern woodland districts to 14,6 % in forest-steppe zone, and "deciduous forest" type area increases from 18,8 to 71,8 % correspondingly. In hunting lands of Ukrainian Society of Hunters and Fishermen where agricultural crops dominate the part of "arable lands" type area increases from 39,1 % to 78,9 %. Monitoring research of hunting lands structure and its influence on species structure and game animals number is suggested.

Keywords: hunting lands, type of hunting lands, subtype of hunting lands, kind of hunting lands, forest cover ratio, game animals.
